

pojedini oblici gospodarstva na pojedne oblike kulture uopće. To je čakle pozitivna kritika historijskoga materijalizma marksističkih ideologa u velikom stilu. U zaključku formulira P. Koppers svoj konačni sud: gospodarstvo utječe na kulturu uopće, i to u velikoj mjeri, ali samo kao uvjet, koji određuje modelite pojedinih kulturnih oblika, a nikako ne kao uzrok, koji bi u smislu evolucionističko-materijalističke filozofije marksista proizvodio ostale kulturne elemente kao takove. Ovu filozofiju pobila je moderna etnologija principijelno upravo time, što je činjenicama bila prisiljena, da zaboravi sasvim prirodnoznanstvenu metodu, a prihvati bezuslovno historijsku metodu, koja računa sa slobodnom voljom čovjeka. Kako je marksistički nazor na svijet i povijest neosnovan, konkretno pokazuje ovaj uistinu klasičan primjer iz etnologije, pa je upravo šteta, da ga P. Koppers nije izriječno spomenuo. Dominantni naime položaj žene kao prve vlasnice zemlje, koju je ona počela da obrađuje, tumači nam samo matrijarhatski oblik porodice u demokratsko-agrarnom društvu, u kojem uostalom gospodari klika nekolicine (tajno udruženje muškaraca), ali nam nikako ne tumači porodicu kao takovu: ova uistinu postoji također i uz ostale oblike gospodarstva, a napose je čvrsto izgrađena, i to na patrijarhatskom, odnosno upravo patrijarhalnom temelju, i uz idiličku »proletersku« ekonomiju relativne prakulture, koja ipak poznaje već privatno vlasništvo, i uz aristokratsko-kapitalističku ekonomiju nomadskih stočara, koji međutim potpomažu svoju sirotinju; u demokratsko-indu-

strijalnom društvu totemističkih lovaca također se porodica osniva na patrijarhatu, ali je uistinu oslabljena kao i u matrijarhatskim kulturama. Na koncu P. Koppers ističe, da se slobodna volja čovjeka očituje i u gospodarstvu. U četvrtom odsjeku (str. 645.—682.) obrađuje P. Damian Kreichgauer, po svom prvobitnom zvanju fizičar i astronom, specijalno još tehniku t. z. primitivnih naroda. Tu nalazimo mnogo veoma zanimljivih detalja, koji otkrivaju unne sposobnosti čovjeka i najstarijih vremena. Upravo zvuči kao ironija, da na pr. moderna fizika ne može da protumači sve potankosti u letu australskoga bumeranga (str. 648.), koji ipak pripada relativnoj prakulturi! Bogata literatura (str. 683.—693.) i različita iscrpljiva kazala (str. 694.—740.) zaključuju ovu monumentalnu knjigu.

Iz navedenoga je sigurno, da je ona potrebna nesamo etnologu nego i sociologu, a prema tome i svećeniku, u koliko se bavi sociologijom. A to tim više, što već ovaj prvi dio potpunoga djela »Völker und Kulturen« sadržaje mnogo podataka i o religiji pojedinih kultura. O njoj će raspravljati u tačine drugi dio, koji će obuhvatiti duševnu kulturu: duševne sposobnosti naroda uopće, jezik i jezične familije, nazore na svijet i budući život, religiju i etička načela, običaje i umjetnost (str. VI.). Taj će drugi dio u mnogočem pretpostavljati dakako ovaj prvi dio, pa ga nakon svega najtoplije preporučam.

Dr. A. Gahs.

Dr. Vojislav Janić: Uvod u Novi Zavet. Beograd 1924. (Biblioteka »Hrišćanskog života«).

Knjiga je udžbenik za slušače bogoslovije sv. Save. Namjera je

piščeva, da u introdukciji izloži učene pravoslavne crkve o postanku Novoga Zavjeta, vodeći pri tom računa o posljednjim rezultatima naučne kritike.

Introdukcija se počinje s posebnim dijelom. Iza toga dolazi: Istorija kanona, teksta i prijevodi knjiga Novoga Zavjeta. Tako dijele Belsler i Meinertz. Ovaka je dioba praktičnija, a i pedagoški je opravdanija, da teolog sluša najprije poznatije i zanimljivije gradivo, dakle evanđelja i poslanice; a zatim suhoparnije kao povijest kanona, koju može tada tradirati u kraćim crtama, pošto se mnoge stvari ponavljaju, dakako s drugog gledišta: i pod konac teška partija o prijevodima.¹

Ugodno se dojima, što pisac vrlo cijeni i zastupa crkvenu tradiciju o postanku svetih knjiga. Nadalje što se mnogo služi i katoličkom literaturom, napose vrsnim djelom Jacquier: *Histoire de livres du Nouveau Testament*, Paris, Lecoffre.² Dobro je, što govore više istočni pisci. U tekstu imademo i facsimile nekih starih kodeksa. S ove dakle strane zaslužuju Uvod svu preporuku.

Neka nam je dozvoljeno upozoriti na neke nedostatke.

Glavni je ures udžbenika, da je pregledan, jezgrovit i jasan. Ovo svojstvo nije uvijek provedeno, jer ima dosta amplifikacija.

Gdje koje se stvari apodiktčki tvrde bez pravih dokaza. Na pr. str.

¹ Holtzmeister: *Einleitung in das Neue Testament*. Zeitschrift für kath. Theologie IV. Quartalheft 1923. Innsbruck.

² Nekoje smo knjige Jacquierove prikazali svojedobno u »Bogoslov. Smotri«.

128. »Izvori za pisanje dela apostolskih«: Svi izvori za dela apostolska bili su usmeni.

Razumijemo pisca, da nastoji oslabiti sva mjesta, koja su odlučna za primat vlasti apostola Petra. Za to opetovano polemizira, dakako u finoj formi s katoličkim bogoslovima.

Možda će koga iznenaditi, što Marko učenik Petrov, ništa ne govori o vrhovnoj vlasti Petrovoj. Dva su glavna razloga: a) Petar je želio iz poniznosti da Marko o tom ništa ne piše;³ b) s obzirom na političke prilike u Rimu, da ne bi tko pomislio, da je Gospodin postavio Petra i za političkog vladara.

Pisac ustaje protiv te interpretacije: »Zar je mogao u Rimu propovedati i osnivati Petar crkvu, a da ni jednom rečju ne spominje svoje od Boga dobiveno pravo pred svojim slušaocima? Ne, naprotiv. Čutanje Markovo je dokaz, ad oculos, da Petar nije imao nikakvog primata vlasti nad ostalim apostolima.«⁴

Držimo, da je mogao Petar o tom ćutati, jer je primat njegov bio poznat već iz kateheze onih, koji su u Rimu propovijedali prije Petra.

Na Duhove bijahu u Jerusalemu i »advenae Romani«.

Nema sumnje, da su ti, vrativši se u Rim, propovijedali svojim zemljacima o silasku Duha svetoga, o govoru Petrovu, koji je držao na Duhove, kako i sam pisac kaže svoj prvi: znameniti misijonarski govor. Nema sumnje, da su pitali slušači, a tko je taj Petar? Koliku je reverenciju Petar uživao, svjedoči prizor

³ Enz: *Τὰτα μὲν οὖν ὁ Πέτρος εἰκότως πάντα σιωπᾶσθαι ἤξιον* Demonstr. ev. 3, 5.

⁴ Uvod, str. 68., 69.

u Cezareji, u kući Kornelijevoj,⁵ i na Apostolskom saboru.⁶

Slabi su piščevi argumenti protiv tradicionalne istine, da je Petar pravi osnivač i organizator rimske crkve. Gdje stoji, da je Pavao morao u poslanici Rimljanima i u poslanicama, koje piše iz prvoga sužanjstva, spomenuti Petra?⁷

Cijela poslanica Rimlj. i Pavlovo vladanje⁸ svjedoči, da je ovako znamenitu općinu morao utemeljiti Apostol, a taj je, kako tradicija konstantno svjedoči sv. Petar.⁹

Dogovor između Apostola, imao je provizoran karakter, a to potvrđuje i vladanje Petrovo. Čuvši, kako se lijepo razvija općina u Antiohiji, u kojoj bijaše pretežniji poganski clemenat, ide Petar onamo neposredno iza apostolskog sabora.

Na str. 139. čitamo: »Na predlog apostola Jakova, koji je i rukovodio apostolskim saborom«. Tekst i kontekst odlučno protiv toga govori. Sabor je rukovodio Petar, a Jakov je iznio prijedlog.

Na str. 163. § 84. »Važnost poslanice Galatima« iznosi poslanicu kao dokaz, da primat¹⁰ nije bilo. Pisac argumentira ovako: »Iz nje se najbolje vidi, da u apostolskoj crkvi nije bilo nikada primata apostola Petra. Apostol Pavle svojim

radom to najbolje i dokazuje. On postaje apostol voljom Božjom. Za svoju propoved ap. Pavle ne dobija nikakvo odobrenje od ap. Petra, niti prima kakva uputstva od njega kao kneza crkve, što bi morao činiti, da je ap. Petar zaista imao u prvoj crkvi hrišćanskoj primat«.

Slazemo se, da je Pavao postao apostol voljom Božjom, kako to na početku poslanice emfatički naglašuje, inače ne bi bio pravi apostol. Upravo jer je pravi apostol, ne traži nikakvo odobrenje, niti prima kakvo uputstvo.

Ali ipak ide u Jerusalem da vidi Petra *ιστορησαι Κηρῶν* »ne da uči u Petra«, nego da jasno očituje, da je apostol one crkve, kojoj je postavio Isus Krist vrhovnim glavarom sv. Petra. — *ιστορέω* ne znači »jednostavno posetiti, razgledati nešto iz radoznalosti« nego visendo cognosco, viso, i. i. e curo ut aliquem aux aliquid visu perdignum ipse videam ac noscam,¹⁰ — ¹¹ visendo cognosco; aliquid (visendo dignum) *ἦν χάραν* Plut. Thes. *τινα*, personam aliquam insignem... Prema tomu se Apostol služi glagolom *ιστορέω*, da označi, kako je znamenita osoba, koju je pohodio Zlat.: Non dixit *ἰδεῖν* sed *ιστορησαι*, i. e., ut viderem et cognoscerem, quomodo loqui solent, qui magnas ac splendidas urbes invisunt cognoscendi gratia.¹²

Čudan je prigovor: »Ne može se ni zamisliti, da je ap. Pavle mogao tako govoriti ap. Petru, ako je on zaista imao primat u crkvi!«

¹⁰ Zorell: Novi Testamenti, Lexicon Graecum, Parisius 1911, p. 268.

¹¹ Grimm, Lexicon Graeco Latino Gissae, p. 215.

¹² Gutjahr: Die zwei Briefe an die Thessalonicher und der Brief an die Galater, Graz 1904, p. 199.

⁵ Djel. Ap. 10, 25.

⁶ Djel. Ap. 15, 12.

⁷ Uvod 189.—191.

⁸ Rim. 15, 20., 21.

⁹ cfr. M. d'Herbigny: Theologia de Ecclesia. Grivec: Cerkve, Ljubljana 1924., s 152.—154., »Kršćansko tradicijo so definitivno potrdile izkopine pri cerkvi sv. Sebastiana. Odkrili so namreč kratke napise (graffiti), ki pričajo, da sta bila tam res nekoliko časa pokopana sv. Petar in Pavel.« i t. d. Dieckmann: De Ecclesia I., 1925. p. 424.—427., Friburgi B.

Mogao je Pavao bojeći se ras-kola odlučno ustati, kao što su i kasnije ustali u crkvi, kad su to prilike tražile, na pr. sv. Bernardo, Katarina Sienska, i s dužnim poštovanjem opomenuli Papu.

Smiješan je prigovor: »Zar je mogao ap. Petar tako da greši u jednom čisto bogoslovskom pitanju, ako je dogma o nepogrešnosti rimokatoličke crkve od 1870. godine postojala još tada, kako to uči rimokatolička crkva?«

Pitanje je, u čem je Petar pogriješio, da li u nauci? Nipošto. Ta on je i iz objave, u kući Kornelijevoj dobro razbrao, da zakon Mojsijev ne veže pokrštene pogane; on je svečano to naglasio i na apostolskom saboru. On je to i praktički potvrdio prisustvujući agapama pokrštenih pogana. → Pogriješio je dakle objektivno, što se, kad dodoše u Antiohiju pokršteni Židovi iz Jerusalema, počeo odvajati od pokrštenih pogana, da ne smuti svoju židovsku braću.

Vjerovatno je i subjektivno pogriješio, jer njegovo vladanje nije odgovaralo unutrašnjem uvjerenju, zato i Pavao zove taj postupak pretvaranjem, ali nije pogriješio u nauci. Svoje naučanje nije nikad promjenio. Zato i dobro kaže već Tertulijan: *Conversacionis fuit vitium, non praedicationis.* (*De praeser.*, 23.)

Petar nije ni mogao pogriješiti naučajući objavljenu istinu. Kršćanski je dogmat, da su svi apostoli infalibilni propovjednici Evanđelja. Zato im je Gospodin i obećao asistenciju svoju i Duha svetoga.

Pavao svijestan, da i on ima Duha Božjega,¹³ ne obraća se

Petru ap., da potvrdi istinitost njegovog apostolstva i učenja; jer bi moglo izgledati, da nije pravi apostol

Ali svijest apostolska, da je infalibilni čuvar i tumač i propovjednik riječi Božje, i da može podizati općine kršćanske kao apostol Kristov po svem svijetu, nije priječila Pavla, da pohodi Petra radi primata, kao što je i poslije pošao na sabor Jerusalemski po objavljenju, da izloži evanđelje, koje je propovijedao uglednima (Apostolima): Oni neka prosude, da li uzalud trčim, ili da nisam trčao.¹⁴ Nije izložio evanđelja kao da sumnja o ispravnosti svojeg propovijedanja, nego da zasja crkveno jedinstvo u vjerskom području.

Iz svega ovoga lahko će svatko razabrati, kako je klimav prigovor piščev protiv primata, str. 185, 186. Važnost ove poslanice (druga Korinćanima): »Da je u ap. crkvi bilo primata, kao što to rimokatolička crkva tvrdi, za ap. Pavla bi bilo potrebno samo jedno: uzeti preporučeno pismo ili poslanicu od kneza apostolske crkve, apostola Petra.«

Ne traži Pavao preporučeno pismo, ne zato, što primata u crkvi apostolskoj nije bilo, kako misli auktor, nego što kao pravi apostol i utemeljitelj korinćanske crkve ne treba nikakove preporuke.

Njega preporuča djelo, što je Bog po njemu u Korinti izveo: Vi ste poslanica naša, upisana u srcima našim, koju poznaju i čitaju svi ljudi.¹⁵

Cijela argumentacija autorova je neispravna, jer polazi iz krive pretpostavke, kao da katolički hogo-

¹⁴ Gal. 2, 2.

¹⁵ II. Kor. 3, 2.

¹³ I. Kor. 7, 40.

sluvi drže apostole običnim biskupima.

A to je sasvim krivo.

Jednako je neosnovani prigovor na str. 210. i 211. Važnost poslanice Efescima: »U Efezu su se pojavile raspre o jedinstvu Crkve... Šta bi bilo prirodnije, no da ap. Pavle napiše: da je glava crkve Hristove, čiji je namesnik ap. Petar na zemlji i čijem se autoritetu moraju pokoravati svi hrišćani, pa i Efežani?«

U Kolosi pojaviše se protukršćanske zablude. Ne stoji, »da su isti lažni učitelji uznemirivali obe crkve«. Nastade pogibao, da se i Efez okuži. Zato Pavao piše poslanicu Efežanima, da ih osigura protiv zabluda i utvrdi u apostolskoj vjeri. Prema tomu slavi Presv. Trojstvo, što je po neistražljivom bogatstvu milosti svoje srušilo ogradu, koja je dijelila pagane i Židove, te sve vjernike sjedinilo u jednom mističkom tijelu, crkvi. Crkva je jedna, sveta, katolička i apostolska. Svi su vjernici »nazidani na temelju apostola i proroka, a ugaoni je kamen sam Krist Isus.«¹⁶ Na Krista ugaoni kamen, u kom je punoća istine i milosti naslanja se cijeli temelj, t. j. apostoli i proroci, u njemu i po njemu ima cijela duhovna zgrada uporište i čvrstoću.

Kako vidimo Apostol generalno govori o crkvi kao zavodu Božjem i notama crkvenim, zato nije trebalo da napose govori o primatu sv. Petra. (cfr. otkr. 21, 14.).

Na str. 102. i 103. čitamo: »Tri puta pita Petra, Simone Jonin, ljubiš li me većma nego ovi?« Petar postaje žalostan zbog trikratnog pitanja i odgovara: »Gospode, Ti sve znaš, Ti znaš, da Te ljubim«. Na

taj način Hristos povraćaalog apostola Petra u apostolsku službu, koje se on bio tri puta odrekao«.

Ne znam, po kojim hermeneutičkim pravilima je mogao konstruirati autor povraćanje Petrovo u apostolsku službu. Nigdje ne čitamo, da je Petar trokratnim zatajenjem tu službu izgubio. Naprotiv Gospodin Isus Krist, iako je prorekao Petrovo zatajenje, neposredno prije svoje smrti moli, da vjera Petrova ne oslabi i nalaže mu, da utvrđuje braću svoju, t. j. apostole u vjeri.¹⁷ Petar je istina tripud zatajio Gospodina, ali nije nikad rekao: Isus nije Mesija. Kako se odmah iza pada iskreno pokajao, Gospodin mu je i grijeh oprostio.

Ako je Petar trokratnim zatajenjem izgubio apostolsku službu, pa istom primio je ponovno iza uskrsnuća na jezeru Tiberijadskom, kako hoće auktor, — kako to, da andeo na dan uskrsnuća nalaže ženama: Idite kažite učenicima i posebno Petru, da ide pred vama u Galileju.¹⁸ Kako to, da se Gospodin napose ukazao Petru, kako to, da Apostoli istom vjeruju, kad im je Petar pripovijedao, da je vidio Uskrsnu-loga?¹⁹

Razumijemo, da je razgovor Gospodina s Petrom na jezeru Tiberijadskom neugodan, jer sasvim odgovara Mt. 16, 8.

U Cezareji Filipovoj obećao je Gospodin jedinome Petru vrhovnu vlast u Crkvi, a na jezeru Tiberijadskom predaje svećano tu vlast jedinome Petru pred ostalim apostolima. Čujmo Tillmanna: Wie

¹⁷ Luk. 22, 31.—34.

¹⁸ Mk. 16, 7. ... καὶ τῷ Πέτρῳ.

¹⁹ I. Kor. 15, 5. Luk. 24, 34.

¹⁶ Ef. 1, 3—14; 2, 11—22.

dort Petrus nicht der erste Baumstein ist, an den alle weiterhin zu verwendenden Steine sich anschliessen werden, sondern der Fels, auf den alle ruhen, und der alle trägt (Zahn), so wird hier Petrus allein zum Behentnis der Liebe aufgefordert und ihm allein dreimal das Hirtenamt übertragen.²⁰

Tko drukčije ovo mjesto tumači, nanosi silu tekstu i kontekstu.

Krasno tumači ovo mjesto Zlatousti: A zašto, druge mimošavši, ovoga o tom nagovara? Izabranik bijaše među apostolima, usta učenička, glava onog zbora; zato i Pavao pode, da ga vidi pred drugima. Ujedno mu i kaže, da se treba odasad uzdati; kako je uništeno odreknuće, predaje mu predstojništvo nad braćom. I niti spominje odreknuće, niti kori prošli događaj, nego mu kaže ako me ljubiš, upravljaj braćom, i vruću ljubav, koju si uvijek zasvjedočio, i kojom si se dičio, sad pokaži, i dušu, za koju si govorio, da ćeš je položiti za mene, nju položi za ovce moje?²²

²⁰ Tillmann, Das Johannes-evangelium p. 278, 279. Zahn: Das Evangelium des Johannes p. 697. 5. u. 6. Auflage, 1921. Leipzig.

²¹ Zlatousti: In. Johannem. Migne p. 477. 479. *Καὶ τί δηλοῦτε, τοῦς ἄλλους παραθραμῶν, τοῦτω περὶ τοῦτον διαλέγεσθαι; Ἐκκρητοῦ ἦν τῶν ἀποστόλων, καὶ σίματα τῶν μαθητῶν, καὶ κορυφὴ τοῦ χοροῦ· διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἀνέβη τότε ἀπὸν ἱστορησάσαι παρὰ τοῦς ἄλλους Ἄμα δὲ καὶ θεικνὸς ἀπὸν, οὗτι χορὴ θάρρειν λοιπὸν, ὡς τῆς ἀρηίσεως ἐξεληλαμένης ἐγγχειρίζεται τὴν προσησιαίαν τῶν ἀδελφῶν. Καὶ τῆν μὲν ἀρηίσειν οὐ προφέρει, οὐδὲ ὀνειδίζει τὸ γεγονός· λέγει δὲ, οὗτι εἰ φιλεῖς με, προσησιασά τῶν ἀδελφῶν, καὶ τῆν θεομῆν ἀγάτην, ἦν διὰ πάντων ἐπεδεικνυσο καὶ ἐφ' ἧ ἰγαλλιάσω, πὸν δεῖξον, καὶ τῆν ψυχῆν. ἦν ἔλεγεθ θῆσειν ἕπερ ἑνοῦ, ταῦτην ἕπερ τῶν προδῶτων ἐπίδοθ τῶν ἐμῶν.*

Str. 91. Nije sasvim ispravno: »Jevandelist Luka izlaže sve događaje kronološki«. Ako pomno čitamo, vidimo, da se u glavnom držao kronološkog reda, ali veže katkad činjenice i sa stvarnog gledišta.²²

Kod sinoptičkog pitanja trebalo je svakako iznijeti glavne hipoteze.

Str. 193. Da je Pavao imao jaku tjelesnu konstrukciju, ne može se dokazati nijednim mjestom. Sam govori o slabom tijelu svojem (Gal. 4, 13.). Ne možemo pristati, da je Pavao imao »padajuću bolest«. Epileptičar ne bi mogao podnijeti tolike napore na velikim misijonarskim putovanjima.

Dr. Franjo Zagoda.

Nadbiskup dr. Ivan Šarić: Za Katoličku Akciju. Sarajevo 1916. str. 29. Cijena Din 3.—.

Prva je knjižica sarajevskog nadbiskupa dra. Šarića o K. A., koju je izdao pred godinu dana, doživjela taj uspjeh, da je danas njegova koncepcija K. pokreta i K. Akcije općenito prihvaćena u glavnim crtama. Sada dolazi praktično provodenie ovih općih načela i o tomu govori ova druga knjižica sasvim jasno i otvoreno osvjetljujući sva praktična pitanja, koja su u tom pravcu izbila na površinu. Da stane na put nekim šaputanjima nadbiskup izriječom izjavljuje, da nas ne treba da vodi ni talijanski ni njemački tip, nego smjernice i napuci Sv. Oca (2). Nadbiskup govori o novom geslu Luči, a o pitanju, mogu li bogoslovi biti ućlanjeni u JKDil (kakva je danas) ističe, da će biskupi to pitanje rije-

²² Belsler: Einleitung 136 p.; Lunitzer: Kommentar zum Evangelium des heiligen Lukas, III. Auflage 1922. p. 23. Lagrange: Evangile selon saint Luc. p. 6. Paris. Lecoffre 1921.